

Sajtóvitáink seregszámlája

„Teszik, de nem tudják.“

(Közmondás)

Egyetemi hallgatók egy csoportja 1976 őszén és 1977 nyarán szakmai gyakorlat keretében az irodalmi és kulturális arcélű romániai magyar lapokban zajlott viták bibliográfiai feldolgozását kapta feladatul. A munkában részt vett összesen tíz egyetemi hallgató (Balázs Zsuzsa, Bartha Gizella, Bódis Edit, Borbély Ernő, Egyed Péter, Ferenczy Enikő, Kovács Attila, Nagy György, Ráduly Mária, Várhegyi Júlia) összesen kilenc év (1964—1972) sajtóját (az *Ifjúmunkás*, *Igaz Szó*, *Korunk*, *Utunk*, valamint 1971. őszi indulásától *A Hét* megfelelő évfolyamait) dolgozta fel. Esetenként, a konzultált lapok utalásai nyomán az adatgyűjtők más lapok (*Előre*, *Megyei Tükör*, *Művelődés*) vitatott vagy vitacikkeit is megkeresték, és ezek adatait is besorolták. E munka kettős eredménye: egyrészt a diákok szakmai ismereteinek, filológusi jártasságának jelentős gyarapodása, másrészt egy értékes — bár bizonyára nem hibátlan és nem teljes — bibliográfia, mely azóta a kolozsvári Egyetemi Könyvtár dokumentációs osztályán az érdeklődő kutatók rendelkezésére áll.

Ez a dokumentáció szellemi életünk egyik legjellegzetesebb, sokatmondó aspektusát emeli ki az évfolyamok lapjainak közömbösítő rengetegéből. Olyan kezdeménynek bizonyul, amelyet feltétlenül folytatni és tovább pontosítani kell, és folytatható is az egyetemi hallgatók szakmai gyakorlata keretében — tapasztalatunk szerint mind didaktikai, mind pedig tudományos haszonnal. E könyvészeti dokumentáció kiteljesítése (például a negyvenes évek közepétől napjainkig) már egy egész művelődéstörténeti korszak feldolgozásához szolgálna értékes adalékokkal, például szellemi életünk folyamatos, eleven pulzusának grafikonjával. De már az eddig feltárt anyag is bőséggel kínál meggondolkoztató tanulságokat. Az alábbiakban ezeknek egy részéről szólok az általánosítás bizonyos szintjén, szándékosan lemondva a konkrét anyag elemző bemutatásáról.

A vita alaki kritériuma

Abból a megfontolásból, hogy az anyag homogenitását ne veszélyeztessék az adatgyűjtők eltérő értékítései (például olyan következtetésekkel, hogy valamely határesetnek számító vitajelenséget az egyik gyűjtő kicédulázzon, a másik viszont a maga anyagában talált hasonló esetet nem), tudatosan lemondunk tartalmi szempontok érvényesítéséről. Gyűjtőmunkánk egységes kritériuma formális (alaki) kritérium volt. Éspedig annak jegyében, hogy inkább többet, semhogy valami is kihulljon, ami fontos lehet; e formális kritérium alapegységének azt a gyakori jelenséget vettük, amely önmagában még nem is vita, csak kezdete a vitának — mi vitakezdeménynek, vitacsírának neveztük el.

Ez a vitacsíra egy kétatos molekulaszervezet: két cikk, mely úgy kapcsolódik össze, hogy a második reflexió az elsőre vagy annak csak egyes kitételeire. Ez a reflexió lehet polemikus szembeülvő, de lehet csupán kiegészítő jellegű, másrészt terjedhet a legalapvetőbb elvi kérdések vitatásától egyszerű tárgyi tévedések helyesbítéséig, vagy ízlésbeli különbségek jelzéséig. Tehát, hogy végleteken érzékeltessem — vitának, pontosabban kicédulázandó vitacsírának minősült:

1. ha A. cikkének egy bekezdésére, néhány adatára B. visszatért (akár egy másik lapban), kiigazítva a tévesnek talált, esetleg csak kiegészítve a hiányosnak ítélt adatokat;

2. ha N. állami díjas, problémákat feszegető, bátor (tehát rázós) írását az óvatosszerű szerkesztő a lapalji megjegyzéssel közölte, hogy a kitűnő szerző érdemes írásának nem minden gondolatával ért egyet, mégis számos más mondanivalóját figyelemre méltónak tartja stb. (ez esetben ez a szerkesztőségi megjegyzés minősült vitaelemnek);

3. ha X.-nek például a közúti közlekedésről szóló glosszája kapcsán Y. kifejtette, hogy függetlenül a közúti közlekedéstől neki fenntartásai vannak X.-nek mondjuk a felmenőivel, vagy akár csak higiéniai szokásaival kapcsolatban.

Az összes céduláknak több mint egyharmada e csupán kétagú vitacsírák (elapadt vitakezdemények, elvetélt viták) adatait rögzíti. Ez a nagy arány, úgy vélem, természetesnek vehető. Ugyanakkor az ide tartozó cédulák nagy száma, a már statisztikailag is mérhető, elemezhető mennyiség amellett szól, hogy egyszer érdemes lenne ezt az anyagot közelebbről is szemügyre venni. Vita vagy eszmecsere azonban éppen e kétagú formációnak túllépésével kezdődik. Amikor tehát egy írás kiváltotta megjegyzés újabb megjegyzést vált ki (akár az érintett, akár egy harmadik részéről), vagyis a legkisebb, de már — legalábbis formális kritériumunk alapján — valóban vitának minősülő egység legalább két. (vagy három) személy legalább három írásából áll.

Ez természetesen csupán az alsó határ. Az esetek többségében az intervenciók száma, de rendszerint a résztvevők száma is meghaladja a hármat. (A felső határt felmérésünkben az *Iffjúnunkás* egy mammutankétja, az 1966-ban 21 hétig zajló „romantika-vita” képviseli 47 résztvevő 60 hozzászólásával.*) A munkaközösség a megvizsgált kilenc év alatt összesen 112, a jelzett formális ismérvek alapján vitának minősülő sajtóanyagot gyűjtött össze és rendszerezett az említett lapokból. (Minden egyes ilyen vita összes feltárt könyvészeti adatát külön törzslapon rögzítették, tehát: ahány vita, annyi törzslap.) Az említett 112 eset évek szerint így oszlik meg: 1964 — 5; 1965 — 5; 1966 — 9; 1967 — 7; 1968 — 18; 1969 — 16; 1970 — 13; 1971 — 14; 1972 — 25. További észrevételeim erre az anyagra vonatkoznak.

Viták és álviták

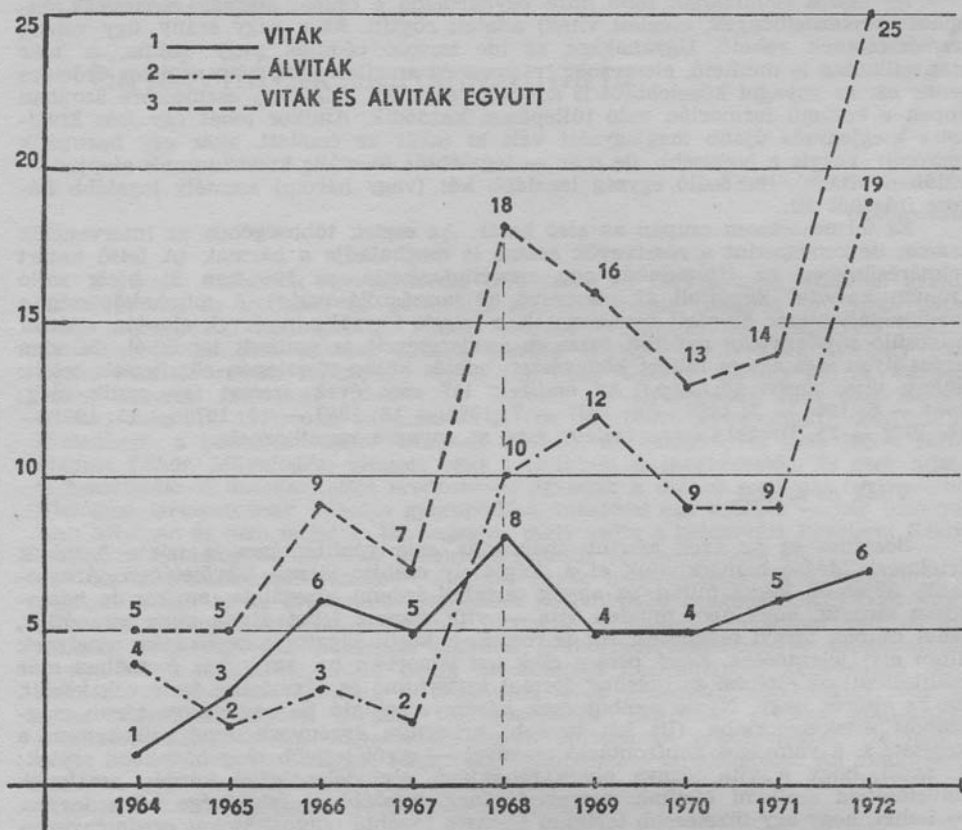
Beszédes ez az évek szerinti megoszlás, már rápillantásra is szinte önmagát értelmezi. Mégse hamarkodjunk el a dolgot ily csábító látszat bűvöletében. Árnnyaltabb, teljesebb képet mutat az anyag tartalmi-érdemi vizsgálata, amikor is hamarosan kiderül, hogy nem minden vita — vita, hanem lehet álvita vagy vitapótlék, lehet csupán tárgyi tévedések, sőt félreértések körül kipattant replikázás, amelynek nincs elvi jelentősége. Ezzel persze csak azt ismertem be, amit más formában már említettem: az eltérést gyűjtésünk formai kritériuma és a tartalmi ismérvek között. Ez az eltérés nagy. Nyolc esetből csak három sorolható be egy eléggé tágran megszabott vitakategóriába. (Itt két további kritérium érvényesítésével szűkítettem a keretet: 1. a valóságos konfrontáció tényével — erről lejjebb még bővebben szólok; 2. azzal, hogy a vita tárgya olyan főbenjáró, elvi jelentőségű kérdés, amelynek felvetésében szellemi életünk gyarapodásának legalább a lehetősége adva legyen. — Lehet, hogy egy tüzetesebb tartalmi elemzés további pontosításokat eredményezne. Ez azonban — meggyőződésem szerint — nem változtatna lényegbevágóan a jelzett arányon.)

Ennyivel le is zárhatnám ezt a témát, hogy áttérjek azoknak a problémáknak a vizsgálatára, amelyeket az érdembeli vitának minősíthető (42 törzslapon rögzített) anyag vet fel, ha nem gondolkodtatna el az, hogy szerkesztők és a részt vevő hozzászólók — az olvasók jóváhagyásával — milyen következetesen rangosították vitává a közel kétharmadnyi (70 törzslapra rúgó) nem-vitát, pótvitát, kis ügyek feletti szóváltást. Ez a körülmény arra késztet, hogy megindokoljam, miért is nem tekintem érdembeli vitának az anyagnak e nagyobbik részét.

Ennek az anyagnak jelentős hányadát teszik ki a már említett helyesbítések vagy kiegészítések körül kerekedő, gyakran csupán félreértésekből fakadó disputák, melyek nagyon is konkrét tárgyhoz kötöttségükkel, rész-, illetve adalékjellegükkel fogva nem is igényelnek elvi, eszmei tisztázásokat. Természetesen, az ilyen helyesbítések, kiegészítések és pontosítások — amennyiben az olvasó korrekt tájékoztatást szolgálják — szervesen hozzátartoznak a sajtó informáló funkciójához. Közéletük tehát kétségtelenül indokolt. Ám nem azt a vitát képviselik, amelyet, mint az egészséges szellemi élet megnyilvánulását, sőt mint serkentő VITAMINJÁT szokás — nem ok nélkül — emlegetni. Kirostálásuknak elmulasztása tehát önmagunk félrevezetése, a statisztika szépítő felduzzasztása volna. Ugyancsak ebbe a csoportba soroltam a formális kritérium alapján vitának minősített olyan írásokat, melyeknek szerzői tulajdonképpen mondanivalójukat kiegészítő, járulékos megjegyzések for-

* A kilenc év alatt legkevesebb húsz hozzászóló a következő vitákban vett részt:

1966	Iffjúnunkás	Romantika-vita	47 résztvevő	60 hozzászólás	21 hét
1967	Iffjúnunkás	Vitorlaénekvita	23	23	7
1968	Igaz Szó	Kerekasztal az írói elkötelezettségről	20	20	1 szám
1970	Igaz Szó	Kerekasztal drámaírói munkáról	23	23	1
1971	Iffjúnunkás	Modern-e a vagány?	21	21	7 hét
1971-1972	A Hét	Vita a tudományos ismeretterjesztésről	30	31	7
1972	A Hét, Korunk, Utunk, Igaz Szó	Vita Kántor-Láng könyvéről	27	32	9 hónap



májában enuncióznak — kölcsönösen — különvéleményt, egyet nem értést, olykor csupán ízlésbeli eltérést, és beírják az ilyen jelzésekkel. Például, amikor különböző lapok kritikusai egyazon művészi vagy tudományos teljesítmény (könyv, kiállítás, színelőadás stb.) értékelése során a korábban megjelent kritikákra ezen a szinten reflektálnak.

Jellegükből következően nem tekinthetem vitáknak a gyűjtött anyag jelentős részét kitevő ankétokat. Ez megint nem jelenti ennek a formának a leértékelését, csupán más minőségként való elkülönítését. Annyira nem, hogy sokkal értékesebbnek tartok egy jó ankétot — a jó ankét nincs túlbeszélve: nem túl sok (8–12) kompetens, jótollú résztvevő hozzászólásából szervesül egészé — (ilyen pedig több is van), mint egy rossz vitát; sokféleképpen lehet rossz egy vita (ilyen példa is van, több mint elég). Az ankétok vagy kerekasztal-beszélgetés jegyzőkönyvszerűen rögzített anyagként jelennek meg a lapnak egyetlen számában, vagy pedig valamely — rendszerint a szerkesztőség által felvetett — témához hozzászólásra felkért munkatársak folyamatosan beérkező írásából állnak össze, melyeket a lap beérkezésük sorrendjében közöl. Mindkét változat abban különbözik a vitától, hogy nélkülözi a konfrontációt, illetve csak rejtett, ki nem fejtett formában tartalmazza. Ha pedig mégis felfedezhető bizonyos nézeteknek explicitebb formában való szembesülése, az az ankét egészében rendszerint alárendelt, perifériára szorult jelenség marad, és végső soron elsikkad. Óhatatlanul ebbe az irányba hat az ankétformának az a sajátossága, hogy tárgyát a nézetek mozaikszerű egymás mellé rendelésével állandóan bővíti, szélesíti, újabb és újabb adalékokkal extenzív értelemben gazdagítja. Az ankétoknak ez a természetes tendenciája nem kedvez a tárgy, a vitatéma pregnáns körülhatárolásának, amely pedig a célratörő, jó vita fontos feltétele. Ennek hiányában a vitát anarchia, fegyelmezetlen csapongás, végső soron az eredménytelen befulladás fenyegeti. Persze egy ankét, ankét-mivolta megőrzése mellett, tartalmazhat olyan érdembe vágó, kontrasztos vitamozzanatokat, vitákat is, amelyeket nem semlegesít az anyag egésze. Ilyen ankétba foglalt vita-enklávéknak anyagunkból való módszeres kiemelésére ez ideig még nem került sor, de úgy tűnik, hogy nem

várhatunk sokat egy ilyen művelettől. Továbbá: elméletben azzal is számolni kell, hogy egy anekdotának indult eszmecsere átfejlődhet konfrontáló érdemi vitává. A mi anyagunkra inkább az ellentétes irányú mozgás jellemző: több, anekdotakategoriába sorolt eset kezdetben vitának indult, és nyilvánvalóan szerkesztői beavatkozás fejlesztette anekdotává, mégpedig sok esetben igen nagy számú hozzászólás beszervezésével túlbuzgó, áttekinthetetlenül dagasztott anekdotává. Azt ma már csak külön-külön, beható esettanulmányok alapján dönthetnők el, hogy az ilyen — túlbuzgó — szerkesztői intervencióknak mi lehetett a mozgatója, a mennyiségi teljesítmény büvöletéből fakadó ügyetlenség-e, vagy pedig a nem kívánt vita fellazítására, befulladására irányuló tudatos manipuláció?

Miután megkülönböztettük a vitát az álvitától (jelöljük ezzel a gyűjtőnévvel mindazt a pszeudovitát — látszatvitát, képzelt vitát, vitapótlékot stb. —, amelyet vitakategóriánkból különböző megfontolásokból kirostáltunk), most már több hásszal vizsgálhatjuk a vitatörzslapok évek szerinti megoszlását is. Ugyanis ez a megoszlás akkor válik igazán érdekessé, amikor a jelenséget viták és álviták mennyiségi alakulásának összefüggésében vizsgáljuk. A túlórali grafikus ábrázolás 3-as számú diagramja a formális kritérium szerint összeállított, összesen 112 vitatörzslap megkülönböztetés nélküli együttes, évek szerinti megoszlásának alakulását szemlélteti (egyben azt is — az egész grafikon összefüggésében —, hogy hogyan szépíti meg a képet a tartalom szerinti megkülönböztetés elmaradása). A 112-ből 70 az álviták adatait rögzítő törzslapok száma — évek szerinti megoszlásukat a 2-es számú diagram szemlélteti; a fennmaradó 42 törzslap pedig — az 1-es számú diagram adatai — a vitáknak minősített anyagot tartalmazza.

Az időszak felezőjét képező 1968-as évbéli (minden diagramnál jelentkező) megugrást bizonyára maga az évszám is értelmezi. Itt most az előtte és utána következő évek alakulásának az összevetését tartom érdekesnek:

1. azt, hogy az *álvita* 1968 előtt három éven át (1965—1967) folyamatosan alárendelt szerepet tölt be, majd 1968-ra dominálónak válik, és ettől kezdve a grafikon ollója negatív előjellel kinyílik;

2. azt, hogy az 1968 előtti és utáni négy évet (1964—1967 és 1969—1972) a következő számok jellemzik:

	Évi átlagtermés		A növekedés évi átlaga
	1964—1967	1969—1972	1969—1972-ben 1964—1967-hez viszonyítva
vita	3,75	4,75	+ 1,00
álvita	2,75	12,25	+ 9,50

Amint a harmadik oszlop mutatja, az 1969—1972-es időszakban — az 1964—1967-es időszakhoz viszonyítva — az *álvita* évi átlagos növekedése közel tízszerese a vitarovatban jelentkező hasonló növekedésnek (9,50:1).

Vajon 1968-tól mi duzzaszthatja így meg az álviták számát? A megnövekedett vitakedv hordaléka? De hát 1969-től (tehát az 1968-i tetőzés után), ha volt — mert volt — ilyen vitakedv, akkor a fenti számok tanúsága szerint az túlnyomórészt hordalékot termelt!

Nyilván arról van szó, hogy a hatvanas évek megelégnélküli szellemi élete, szaporodó sajtóvitái megmozgatták az olvasók tudatát is. A közönség igényelte a vitát. Igényét az ismert közhely-igazsággal indokolta: a vita a szellemi élet egészségének a jele. Ami azonban csak azzal a megszorítással igaz, hogy a viták főbenjáró, időszzerű és elvi kérdések körül zajlanak. Az ilyen viták viszont nem nélkülöznek bizonyos kockázatokat. Ez pedig — nyilván a szaporodó tapasztalatok nyomán — óvatosságra készíteti a szerkesztőket, akik kezdik előnyben részesíteni a kevésbé kényes témákat, és inkább mennyiségi teljesítménnyel kárpótolják olvasóikat. A statisztika alakulása mindenesetre arról látszik tanúskodni — és ezt alátámasztja az álviták tartalmi vizsgálata is —, hogy a hatvanas évek végére ezen az úton egyesek már jócskán rájöttek annak a módjára, hogyan lehet fejfájásmentesen, ügyesen tupírozott, pótcselekvéses álviták halmozásával a bátor, nyílt, eleven fórum látszatát kelteni. Egy fetisizált vitaszemlélet jegyében.

Az ártalmas vita

Amint már említettem, az álvitáktól megkülönböztetett, 1-es számú diagrammal ábrázolt egyharmadnyi anyagot igen tág kritériumok alapján válogattam. A gyűjtés formális ismervét csupán két továbbival egészítettem ki: a téma súlyával, szellemi életünkben betöltött fontosságával és a konfrontáció tényével. Ennek ér-

telmében félretéve a *Magyar Értelmező Kéziszótár* korántsem szűk meghatározását („két v. több személynek szellemi küzdelme vmely kérdés eldöntésére“), beértem azzal is, ha az eset valamely főbenjáró téma ürügyén csupán az indulatok szócsata formáját öltő összecsapásban merült ki.

A mérce ily alacsonyra állítására anyagom kényszerített. Sok a szenvedély jegyében, a szellem kellő fegyelme híján írt vitacikk. Olyan, amelyben az érzelmi-indulati elemek túlsúlya a racionálissal szemben elmossa a vitatéma körvonalait, elhomályosítja a szerző problémálatását.

Félreértések elkerülése végett: eszményinek nem azt a vitát tartom, amelyből a ráció abszolút érvényesülése nevében mindenféle érzelmet, indulatot, subjektivitást kilúgoztak. A vitázók — szerencsére — nem bújhatnak ki saját bőrükből. Innen tudjuk — empirikus alapon —, hogy a jó vita savát-borsát éppen annak érzelmi-indulati nyomatakra adja. Szókratész iróniáját indulat feszíti, de olyan, amelyet az ész ellenőriz. Ez nemesíti iróniává a lávázó szenvedélyt. A pátoz, az irónia azzal emeli meg minőségileg a legtermékenyebb vitákat, hogy a ráció fényének hevet is ad — érzelmi-indulati dimenziót. Csakhát: sóval, borssal ízesíteni szoktak. Még kell hozzá kalóriadús táplálék is — amit fűszerezzenek vele. Amit a fűszer nem pótol, és amit a rossz szakács agyonfűszerezhet. Másként: a jó vita biztosítéka a racionális tényezők (tárgyszerűség, logikus argumentáció) határozott túlsúlya, a jó vitának az érzelmi-indulati elemek csupán a tónusát adják meg, színezik azt. Nálunk viszont sok esetben megfordul ez a kívánatos arány.

Az üresjáratú replikázások egy része óhatatlanul elfogultságokba, személyeskedő invectivákba torkollik. (Egy része — mondom, s mondhatnám azt is, hogy nem sok. Valóban nem sok. De ezzel megtéveszteném az olvasót, mert mégiscsak több annál a bizonyos kanálnyi kátránynál, amely a hordónyi mézet is megrontja.) Az ilyen pamfletnek nem a tárgyat, hanem az ellenfelet veszik célba, aki aztán — önértékében vérg sértve — visszavág (a csábításnak nagyon nehéz ellenállni) —, és követik egymást a *nincs igazad, mert nem szenvedhetlek*-modellt variáló replikák, míg csak a szerkesztőség bele nem un.

Az elemző vizsgálódásnál, a meggyőző érvelésnél itt fontosabbak a debattéri erények, a hangulatkeltő szellemes fordulatok, a ripozt, a „schlagfertige tromf“, mert itt már nem a probléma megoldása, az igazság felderítése a cél, hanem — a publikum tapsa. Az ilyen polémiák kevésbé finnyás művelője — finnyásabbja alig akad! — a mutatónyíl közben nyíltan a karzat felé kacsint: ellenfele álláspontját szövegösszefüggéseiből kiragadott, abszurdá preparált idézetekkel teszi nevétségessé, s argumentálása gyakran nem több hivatkozásnál különböző tekintélyekre. (Előfordul, hogy cikkét a dogmatizmus ostorozásával indító szerző néhány bekezdéssel arrébb feszeltenül folyamodik tekintélyérvhöz, ehhez a sajátos dogmatikus eljárás módhoz. Persze, egy ténykérdést még csak eldönthet a tekintély — például a *Brit Enciklopédia* tekintélye —, de elvi vitát soha!)

Nos, ha a vita a szellem egészségének, életerejének a megnyilvánulása, akkor az itt jellemzett jelenséggel kapcsolatban szögezzük le, hogy *nem mind vita, ami tollharc*, vagy ha alaki okoknál fogva mégis oda soroljuk, hát *ártalmas* vitának kell minősítenünk. A mi nemzetiségi kultúránk és közéletünk konkrét, sajátos feltételei között kiváltképpen ártalmasnak, melynek anyai köze van a szellem egészségéhez és életerejéhez, hogy *súlyosan veszélyezteteti azt*.

E szenvedély fűtötte polémiák lényegében — ti. szerkezetüket és módszerüket tekintve (de a nagyságrendbeli, ugyancsak lényegbe vágó különbségtől eltekintve) — a XVI—XVII. századbéli hitviták hagyományát folytatják. Am Melius Juhász Péter és Dávid Ferenc, Alvinczi és Pázmány dogmatikai érvekre épülő, egymást kiátkozó gúnyiratai egy történelmi folyamat eredményeként tragikusan megosztott nemzet, egy megosztott társadalom belső (és külső) küzdelmeinek, objektív konfliktusainak ideológiai kísérőjelenségei voltak. (Éspedig egy olyan összetett művelődési folyamat keretében, amelynek e vitáknál — szerintem — sokkal jelentősebb teljesítményét Bornemisza és Szenczi Molnár, Károli Gáspár és Káldi György stb. műveiben tart-hatjuk számon.) Aki a négy évszázaddal ezelőtt sem egyértelmű hitviták hagyományával mai hasonló jelenségeket vél igazolhatni, az (a nyilvánvaló anakronizmusról nem is szólva) a megosztás, a bomlasztás igazolásának az ódiáját veszi magára.

(Beszűremlett személyeskedő felhangok olyan vitákban is feltűnnek, amelyekben pedig különben dominálna a tárgyszerűség, ezt azonban veszélyeztetési és esetenként el is torzítja az olykor mesterien elhelyezett fullánk. Éppen ezért, az ilyen szennyeződések szintén ártalmas, fertőző vitaelemként kell nyilvántartani.)

Nem is annyira a jelenség maga az aggasztó, hanem — a recepciója. Ebből is nem a „karzat“ tapsai zavarnak, hanem az, ahogyan a céhbéliek — fejcsóválva vagy legyintve, de végül is — napirendre térnek fölötte. Mert, úgymond, mindig is így volt, mindenütt így van, és még igazoló példákra is hivatkoznak. Marxra, aki *A szent*

családban, A német ideológiában, meggyőző érvelését fölöslegesen megtoldva, szavakba kapaszkodó, szörszálhasogató szuperpolémiákban támadta ki az ifjúhegeliánusokat. (Életrajzírója, Franz Mehring, minden csodálata mellett meg is rója érte.) Az ilyen példálózásról csak annyit, hogy veszélyes, nagyon kockázatos dolognak tartom saját gyarlóságunknak egy nagy személyiség hasonló gyengével való ilyen igazolási kísérletét.

Sajnos, azok is hajlamosak a jelenséget mint elkerülhetetlen tudomással venni, akik minden egyes előforduló esetét károsnak és sajnálatosnak minősítik. — Másutt még úgyabbul — válaszolta aggályaimra barátom, és Bretonéknak, a húszas évek szürrealista lázadóinak „gesztus-kritikájára” (Anatole France temetése) hivatkozott. Megtehetnék: kibírták. Az életerős intézmények rendszerével körülbástyázott gazdag francia kultúra teljességének közepében még ennél többet is kibírnak! Náluk üdvös lomtalanításnak számíthat fölös rekvizítumoknak akár zajos eltávolítása is, olyanoké, amelyek a mi szükösségünkben még nélkülözhetetlenek. (Mondom ezt, annak tudatában, hogy nemcsak élni, visszaélni is lehet vele. Akárcsak az ellentétellel.

Ha már példák és hivatkozások kerültek szóba, akkor én Gaál Gáborra hivatkoznék, aki 1926-ban nem is krakéler pamfletistáktól, hanem a teljes értékű kritikától is féltette a hibáján kívül nem teljes értékű kisebbségi kultúrát, s aki le merte írni, hogy „a bírálóknak [...], amennyiben ítél és levág, a kisebbségi körülmények között nincs semmi értelme”. És hangoztatta, hogy „ez nem vidéki szempontokat és nem elfogultságot jelent”.*

A pamfletműfaj, a pamfletstílus felé tolódó polémia nagyobb, organikusán differenciált, tartós intézményrendszerrel rendelkező közösségek kulturális életében természetes. Antagonisztikus jellegű kultúrákban kimondottan szükséges, pozitív funkciójú jelenség lehet. Ugyanaz a jelenség nemzetiségi kultúránk más nagyságrendjében és objektív helyzetében más módon alakul ki, és merőben másként hat. Itt egy szűkös társbérlet kényszerhelyzete, az egymás veséjébe való könyöklés elkerülhetlensége, az összezártak jellem-, alkat- és vérmérsékletbeli eltérései képezik közvetlen feltételeit a subjektív személyi konfliktusok, a konkurrencia fokozódásának, éleződésének. E feszültségek erőterében a személyeskedés felé tolódik a napirendre kerülő problémák megtárgyalása. S ha előbb az állapot a hangnemre hatott ki, most a hangnem az állapotot módosítja (elkülönülések az együvézártaságon belül), és teszi még nehezebbé, ami már előbb is nehéz volt.

Minden ráción áttör a circulus vitiosus rossz dialektikája, miközben a nemzetiségi társadalom (annak objektív természetű *belső*, viszonylagos homogenizálódási tendenciája) ezzel ellentétes követelményt támaszt kultúraalkotó intelligenciájával szemben: a közösség szolgálatába állított elvi egységet, optimális belső toleranciát és szóértést egy megtartó, életképes kultúra kilombosodása érdekében. Tekintet nélkül stílusbeli, nemzedéki, hajszin szerinti eltérésekre s egyéb személyi ellentétekre. E legfőbb követelmény szempontjából tartom ártalmasnak, nemkívánatosnak sajtónkban az indultai túlfűtöttségű szubjektivistákat. De még ártalmasabbnak tartanám, ha adminisztratív eszközök, például szerkesztők — bár mégoly bölcs — cenzori közbelépése akadályozná megjelenésüket. Meggyőződésem, hogy az ilyen bomlasztó-fertőző jelenségekkel szemben az egyedül hatásos ellenszer *csak az érett, józan közvélemény elutasító ítélete* lehet. Csakis a *céhbeliek határozott*, egyben feltétlenül *higgadt fellépése*, valahányszor csak ilyen, számunkra ártalmas vitahangnem jelentkezik sajtónkban.

A meddő vita

Nemcsak az „ártalmas vita” rossz vita. A „meddő vita” sem jó vita. Ebből van a legtöbb. Egyben ez a legsokfélebb. Az előbb tárgyalt kategóriától ezt az igen heterogén csoportot az különbözteti meg, hogy mentes a túltengő emotivitástól, ennek következtében mentes attól, hogy a partnerek szemében a másik személye eltakarja a vita tárgyát. Ezeket a vitákat, bár olykor ide is beszüremlenek, mégsem a személyeskedések jellemzik, hanem a tárgyra irányulásuk, tárgyszerűségük.

Mi a vita tárgya? Mindig valamely eszme, gondolat vagy éppen gondolatrendszer: koncepció. Tárgy és gondolat ez egybeeséséből következik tárgyszerűség és ésszerűség (objektivitás és racionalitás) kettős követelménye a vitával szemben. A

* *Kisebbségi színház, kisebbségi kritika*. Gaál Gábor: *Vidéki történet*. Kriterion, Buk., 1977. 55–61. — G. G. e kérdésben képviselt akkori álláspontja árnyalt és összetett. Természetesen nem redukálódik az idézett szövegre. Koncepcióját további fontos mozzanatokkal egészítette ki *Erdélyi Színház* című, 1928-ban írt tanulmányában. (Lásd za említett kötet 167–178. lapjain.) A kérdésben képviselt teljesebb Gaál Gábor-i álláspontot e két írás együtt tartalmazza. Am az itt idézett néhány sor e teljes vizióba is eredeti súlyával épül be.

tárgyszerű vita tehát tárgyára, a gondolatra irányul. Azt ragadja meg, az egyetlen adekvát (megragadására alkalmas) eszközzel — a gondolattal, a gondolkodással. A vita során a vitatott gondolat a gondolkodás tárgyává, a kritika tárgyává válik. Mert a kritika — eredete szerint is, lényegénél fogva is — mindig a módszeres gondolkodást jelentette, azt a szellemi tevékenységet, amely tárgyat (az emberi cselekvést vagy annak objektivációját, az emberi alkotást, szellemi alkotást) megméri, értékeit és hibáit megkülönbözteti, egymástól elválasztja, s e műveletek eredményei alapján a jelenség egészét számba veszi, elgátéli. Az igényesebb vita nem nélkülözheti tárgyának ilyen módszeres kritikai vizsgálatát, nem nélkülözheti a kritikát.

Egyelőre azonban még nem tartunk az igényesebb vitáknál. Néhány tanulságos esetben még a tárgyra irányulás is problematikus. Csupán a lehetősége adott abban, hogy itt nincs vértolulást kiváltó kölesönös gyalázkodás, de még ennél árthatlanabb emóciók és indulatok sem homályosítják el a vitázók látását. És mégis — mint mondom — több esetben is bizonytalanságban marad az olvasó a vita tárgya felől. Van olyan eset, hogy a vitába bekapcsolódók egymástól eltérően értelmezik a tárgy terjedelmét és körvonalait. Anélkül, hogy megindokolnák, talán a maguk számára sem tudatosítva, egymás ide vonatkozó felfogását világosan tudomásul nem véve, és mégis intervencióikkal egymás korábbi álláspontját többé-kevésbé módosítva — tágtíják vagy szűkítik a tárgyat, ennek során eltolódnak a körvonalak, majd részben visszatalóznak, a különböző vitafeleknél különböző mértékben. Mindez a kétélhúzásszerű ide s tova tolódás a résztvevők számára is rejtve marad — utólag sem könnyű kihámozni a vita kuszaságából, és rejtve marad az is természetesen, hogy a vita során miért nem jött létre sem egyetértés, sem az álláspontok olyan egyértelmű tisztázása, amely lehetővé tenné összevetésüket. Ti, azért, mert tárgya körvonalazatlansága következtében — ami a minimális vitafegyelmet biztosította volna — a rendszertelen, szerteágazó replikák szétzilálták a mondanivalót, diffúz masszává mosták össze az anyagot.

Egy másik, gyakoribb, tipikus esetben a vita kezdeményezője deklaratíve egészében elutasítja a vitatott írást, holott vitacikke tartalmi elemzéséből nemcsak az derül ki, hogy annak bizonyos jól körülhatárolható gondolataival, tételeivel nem ért egyet, de az is rekonstruálható, hogy a kijelentés szintjén egészében elutasított írás több lényeges pontja legalábbis igen közel esik az ő álláspontjához. Ilyenkor a szerencsés eset az volna, ha az eltúlzott támadást az érintett fél önfegyelmével, kellő higgadtsággal fogadná, és megfelelő elemzőkészséggel is, hogy mindezt felderítse, kimutassa, és ezzel a vitát jól körülhatárolt reális keretek közé helyezze. Ha viszont ezek a szükséges intellektuális erények nála sem funkcionálnak a kívánatos határfokon, akkor — miként a mi példánk esetében — maga is differenciálatlanul, egészében utasítja vissza a valóban eltúlzott bírálatot — és kezdődik a circulus vitiosus egy újabb változata.

Mindkét eset azt példázza, hogyan kárhoztatja már eleve terméketlenné a vitát, ha tárgyának szabatos körülhatárolásával a felek már az elején adások maradnak, ha az e téren előfordulható esetleges eltérő felfogásokat idejében nem tudatosítják. (Előfordulhat, hogy valamelyik fél a vita során, annak logikájából következően — tehát: indokoltan — módosítja idevonatkozó felfogását. Ha ez mintegy ösztönösen jön létre, anélkül hogy akár a maga számára is fogalmi tisztaságában tudatosulna, akkor ennek következményeként módosult álláspontját a partnerek számára is mintegy becsempészi a vitaanyagba, ahelyett hogy megfelelő súlyal jelezné a változást és indokolását. Ezzel öntudatlanul is vét az fratlan vitaerköles ellen.)

Az előbbi példa esetében bizonyos részelemek kiváltotta kifogásnak az egésze való rávetítése spontán tárgyétvéstést eredményezett. A vitacikkek legnagyobb csoportja ugyanerre a modellre emlékeztet, csakohgy itt nem véletlen vétésről van szó, hanem egy rossz vitamódszerről, amely megrögződött automatizmusként működik mint sajátos vitaközlési, argumentálási technika.

E csoport nagyon sokféle változata mind egy széles lineáris skálán helyezhető el, két pólus között. A valóságban csak a pólusok közötti átmenetek különböző fokozatai léteznek — miként Hegelnél a Werden a Sein és a Nichts között — a két pólus csak két extrapolált ideáltípus, a negatív és a pozitív. A csoport statisztikai szóródása enyhén a negatív pólus felé tolódik el. A csoport jellemzését a két véletlen ideáltípus jellemzésével adom meg.

A csoport legellenzesebb vitaközlési típusának eszményi sűrítmánya (negatív pólus) az a vitaközlő, aki egy szervesen összefüggő egészről, a támadott írásból módszeresen emeli ki, kapcsolja össze, szedi csokorba a támadható részelemeket, idézi ezeket nagyobb nyomatékkal, mint amilyet az ellenfél egész koncepciójában betöltöttek, és kommentálja, a megfelelő negatív címkék alkalmazásával, a dörge-delmes leleplezés vagy a gunyoros kioktatás hangján. Így véve megcáfolni egy való-

jában preparált konstrukciót, az ellenfél egész koncepcióját nyilvánítja megcáfolt-nak. Ha ilyenkor a vitapartner hasonló vértetben és módszerrel lép arénába, akkor formáját, stílusát tekintve személyeskedés nélkül is vagdalkozás lesz a vitából, tartalom szerint pedig süketek párbeszéde: mindegyik a maga igazát ismétli és variálja, esetleg klasszikusok idézett szövegével is megtámogatva (magister dixit).

Az ellentétes pólus ideáltípusának vitabeállítottsága, modora, stílusa, egész vértete természetesen merő ellentéte az előbbinek.

E típus vitastílusát a tolerancia, az előzékenység, a választékos hangnem, az elegancia jellemzi. Anélkül, hogy hangoztatná — ebben jóérzése akadályozza meg —, az olvasóban nem hagy kétséget afelől, hogy hisz vitapartnerre jóhiszeműségében, kompetenciájában. Készséggel elismeri partnere bizonyos tételeinek igazát, esetleg gondolatmenetének helyességét is, általában fontosnak tekinti hangsúlyosan kiemelni az azonos és közel álló nézeteiket. Imponáló tudással és dokumentációval, kulturált európai hangon, okosan és szellemesen vitatkozik. Mondanivalóját a szellem legnemesebb fűszerével, attikai sóval ízesíti. Iskolázott gondolkodására vall, hogy ezen a módon precízen körülhatárolva exponálja azt, amit partnere álláspontjából helyt nem állónak tekint. Eltől kezdve azonban lényegében azonos módon jár el, mint e népes csoport bármely vitatkozója. Legfeljebb udvariasabb formában — ugyanazon modellt követi: *nincs igazad — mert nekem van igazam* —, és kifejezi a maga (vélt) igazát, és ezzel „a limine” elvetette a partner (vélt) igazát.

Ha már most — miként a negatív pólust képviselő vitatkozó esetében — itt is feltételezünk egy minden vonatkozásban azonos szinten álló vitapartner (és ezen a téren nem kell pusztán a képzelőerőnkre hagyatkoznunk, mert szerencsére esetárunkban van példa e pozitív ideáltípust sok lényeges vonásban megközelítő felek sok szempontból színvonalas vitájára is), az feltétlenül nyereséget, gazdagodást jelent lapnak és olvasónak egyaránt. Művelt, nagytudású emberek magas színvonalú eszmefuttatásainak váltunk részeseivé. Csak a vita lényege tekintetében marad eredménytelen a polémia, hiszen a partner is megállt az „a limine”-kritikánál. A feleknek alkalmuk volt kölcsönösen kifejezni a maguk ellentétes álláspontját, és egyben kölcsönösen elvetni a partnerét. Egyik sem győzte meg a másikat a maga igazáról, mert ezen a módon nem is lehet. De még az olvasók közül is mindegyik vitatkozó csak azokat erősítette meg eredeti pozíciójukban, akik már eleve az ő álláspontján vagy ahhoz közelebb álltak, a másik oldalon vagy ahhoz közelebb állók közül senkit még csak meg sem ingatott egyik sem.

Ebben a tekintetben tehát a lényeg: a vita szempontjából ez is süketek párbeszédének bizonyult, meddő vita volt.

Félkézen megszámálhatóak azok, akik túllépve a meddő „a limine”-kritikán, úgy járnak el, hogy végiggondolják: ha a partner azt mondja, hogy N., akkor miért összeegyeztethetetlen ezzel, hogy Z.-t is mond, és egyáltalában mi következik abból, amit a partner A. tételében mond, és e következmény összhangban van-e B., C. stb. tételeivel. Aki erre az útra lép, az a vitapartner eszme- és érvrendszerébe belső koherenciájának vizsgálatára vállalkozik, arra az immanens kritikára, amely nélkülözhetetlen alapeleme az új eredményekhez vezető, termékeny, jó vitának. És még e többnyire spontán kezdeményeket is rendszerint kisiklasztja a vitapartner makacs ragaszkodása a megszokott rossz vitamódszerhez és rossz vitastílushoz.

Miért nem tudunk vitatkozni?

Végül is ki kell mondanom a jelentős mennyiségű anyag átvizsgálásának számomra legmeggondolkoztatóbb tanulságát, azt, hogy valójában nem tudunk vitatkozni. (E megállapításomnak többes szám első személyben való megfogalmazására nem az ostyába csomagolás valamiféle taktikázó meggondolása készítetett, hanem a saját egykori vitáikkal szembeállított való személyesülés.) Vitatkozni nem tudunk, és ezért hajlamosak vagyunk fetisizálni a vitát, s ez a fetisizált vitaképzet maga is visszahat, és szaporítja a rossz viták számát.

Ilyen fétissé vált az is, hogy a vita a szellemi élet egészségének, életerejének a megnyilvánulása. Ezt a tételt, ebben az elvont-általános formájában — ahogyan köztudatunkban él — veszedelmes, megtévesztő közhelynek tartom. Láttuk, hogy vitává rangosítva tekintélyt biztosít álvitáknak, harmadrendű témák körül kerekedő perpatvaroknak, személyi hiúságok táplálta tollharcoknak, köztük közmorált fertőző, becsületbírótság után kiáltó sajtóbotránynak is. (Akad rá példa.) — A vita jó, a vita kell. Ez vita. Tehát ez jó, ez kell. Íme, a veszedelmes szillogizmus. Következtetésében annyi a pozitívum, hogy abszurdításával megkérdőjelezi a kiinduló tételt: nem akármilyen vita jó, tehát kell. Nem akármilyen vitában nyilvánul meg a szellemi élet egészsége és életereje.

Itt megszakítom eredeti gondolatmenetemet, hogy zárójelben közbeiktassam egy utóbbi olvasmányom néhány fontos gondolatát. Mert tárgya ugyan különbözik, de mondanivalója erősen konvergál az enyémekkel. Hankiss Ágnes *A bizalom anatómiája* című kötete (*Gyorsuló Idő* sorozat. Bp., 1978) szociálpszichológiai tanulmány, és a mindennapi élet konfliktusainak természetét, eredetét, hatását, valamint azok társadalmilag pozitív megoldási módozatait vizsgálja. A szerző abból indul ki, hogy az ilyen konfliktusok leereagálási formái — már ez is érvényes sajtóvitáinkra is — lehetnek társadalmilag nemkívánatosak, károsak, rombolók, a kölcsönös gyanakvás és ellenségeskedés jegyében állók, vagy kívánatosak, hasznosak, építők, az együttműködés és a bizalom jegyében állók. Ebben a keretben a tanulmány egyik fejezete a konfliktusok leereagálásának — a gyanakvástól a bizalom felé tartó — három formáját vázolja fel (Anatol Rapoport politológiai modellje nyomán): a harcot, a játszmát és a vitát (itt nem a mi vita fogalmunkról van szó, de valami hasonlóról).

A *harc* alapsémája: A. arcul üti B.-t, aki reflexszerűen visszaüt. Ettől kezdve mindkét fél saját sérelmének megtorlására tör. Cselekedeteiket kezdetből fogva indulatuk (nem az értelem) irányítja, következképpen a harc óhatatlanul eszkárlódik. Egymás megsemmisítésére töró ellenségek állanak egymással szemben egy olyan küzdelemben, ahol (ez a harc irracionális motivációjából következik) „nem lehet győzni, a felek nem nyerhetnek semmit, de mindketten sokat veszíthetnek“. (NB: az agresszió irracionálizmusa már A. első pofonjában megnyilvánút [indulata elnyomta, kikapcsolta az értelem kontrollját], s ez kezdetül fatális módon meghatározta az egész folyamat irracionális jellegét. Ha B. az első pofont nem torolja meg [reflexszerűen], hanem racionális magyarázatot kér, ezzel „valamit máris elismert a pofon jogosságából“ — és hátrányos helyzetbe került. Továbbá: amikor B. visszaütött, azt „jogos felháborodásában“ tette, az erkölcsi világrendet megsértő agressziót torolta meg. Ezért is van az, hogy ideologikus-konfabulatív rekonstruálásakor — de némileg valóságosan is — minden verekedés a *visszaütéssel* kezdődik. A. első pofonja is visszaütés volt, ha meggondoljuk, hogy annak is kellett hogy legyen valamilyen előzménye.)

A *játszma* ugyanannak a konfliktusnak egy más lehetséges leereagálási modellje. Annak a *belátása* nyomán, hogy az erőszak nem alkalmas eszköze a konfliktus megoldásának (mindkét fél csak veszíthet), itt az indulatot féken tartja az értelem, az ész. A szemben állók, ahelyett hogy odavágjanak, most arra törekednek, hogy „túljárjanak egymás eszén“. A játszmának stratégiája van, „amely rendszerint az igazmondás és a hazugság (blöff) sajátosan megkomponált keverékéből áll, és az ellenfél várható lépéseinek előzetes felmérésén alapul“. Ez a stratégia konvencionálisan kialakult szabályokhoz igazodik, amelyeket a felek be kell hogy tartsanak. (Gondoljunk a sakkra.) Legfeljebb csalni lehet — a leleplezés és diszkvalifikálás kockázatával. A játszma magasabb rendű, humanizáltabb forma, mint a harc, mert itt nem az irracionális indulat, hanem az ész, a ráció érvényesül. Itt a másik nem ellenség, hanem ellenfél, a cél nem a megsemmisítése, hanem a *legyőzése* (matt!). A felek, ha nem is kölcsönös bizalommal, de nem is gyűlölködő gyanakvással viselgetnek egymás iránt, hanem becsülik egymást, illetve legalábbis megtették ebbe az irányba az első, de döntő lépést: megbecsülik egymásban, ha mást nem, a méltó, a hozzáértő és ezért veszélyes ellenfelet. Küzdelmük racionális feltételei kényszerítik rájuk ezt az etikailag magasabb rendű (humánusabb) egymáshoz viszonyulást, hiszen saját győzelmi esélyét csökkenti az, aki ilyen feltételek mellett megragad a gyűlölködő viszonyulás irracionális szintjén. És végül: ha a harcban nem lehet győzni, csak veszíteni (a „győztes“ is vesztes!), a játszmában van (lehetséges) győztes és legyőzött.

A *vita*. „A vitában a felek arra törekszenek, hogy eleven és nyílt véleménycsere keretében meggyőzzék egymást a maguk igazáról, illetve a véleményváltoztatás szükségességéről. Ennek megfelelően a vita eszköztárában a *ráhatás* és *meggyőzés* különböző módszerei, technikái kerülnek előtérbe. A vitában is, akárcsak a játszmában, a felek igyekeznek minél jobban megismerni és megérteni egymás szándékait és helyzetét, a vitában azonban a Másik megértését nem a kijátszás, hanem a meggyőzés gondolata vezérli. A vitában álló feleknek, szemben a játszma résztvevőivel, a nézeteiket és a szándékaikat *nyíltan vállalniuk kell*. Egyrészt a meggyőzésnek, másfelől pedig saját álláspontjuk megvédésének a követelménye a vita résztvevőit folyamatos *önellenőrzésre*, nézeteik és szándékaik folyamatos felülvizsgálatára kényszeríti; ez pedig az önismeretnek ahhoz a szintjéhez képest, amely egy játszma végigviteléhez szükséges, mindenképpen többletet jelent.“ Ide írtam a vitáról szóló fejezet első bekezdését Hankiss Ágnes tanulmánya 151. lapjáról. Következik a fentiekből az is, hogy az ilyen vita nemcsak jobb önismerethez vezet, de a partnerek kölcsönös jobb megismeréséhez, emberi kvalitásaik, argumentált

Igazuk elismeréséhez, továbbá a kölcsönös bizalom fokozatos kifejlődése és meg-
alapozása útján a felek közeledéséhez is.

Persze, a fenti kategóriák a szerző számára a mindennapok konfliktusainak
szociálpszichológiai vizsgálatára szolgálnak, mi pedig a szellemi élet egyik meg-
nyilvánulását, a sajtóvitát vizsgáljuk, s a kettő eléggé különbözik egymástól. Annyi
közös azért mégis összeköti a mindennapi életet és a szellemi életet, hogy idézett
példákat termékenyítő analógiáink tekintsük.

Hankiss Ágnes tehát — Anatol Rapoport nyomán (igaz: jól körülhatárolt ér-
vényvel, de a gondolkodó olvasót további általánosításra serkentve) — fontos, lé-
nyegyet érintő fokozatokat különböztet meg a harc—játzsma—vita terminusok (fo-
galmak) segítségével, illetve — de ez ugyanaz, csak más rálátásból nézve — meg-
különbözteti, sőt ellentételezi a harcot és a vitát (és össze is kapcsolja egy közvetítő-
től, a játzsma köztes fogalmával). Ezzel oda helyezi a nyomatékokat, ahol elméleti
irodalmunk hagyományos terminológiahasználata ez ideig akaratlanul is elmosta
a hangsúlyt azzal, hogy a „harc” terminust a legáltalánosabb kategoriális értelemben
használta (az ellentétek egysége és harca). A filozófia szaktanára persze még
Zsdanov idejében is tudta, hogy a harc a filozófiai fogalom általánosítási fokán
milyen sokféle, egymástól eltérő, egymást kizáró részelemeket is tartalmazó vál-
tozatot fog egybe. Már a középkorai tankönyv is megkülönbözteti — mindig is
megkülönböztette — például az osztályharc gazdasági, politikai és ideológiai formáit,
a háborút és a politikai harc más, nem fegyveres formáit stb. Am amit a
szakkörök megkülönböztetve tartanak számon, annak árnyalatait máig összemosza
a köztudat (inkluzíve a tehetséges író is, aki „nem könyvből tanulta: zsigereiben
tudja a dialektikát” — mely hetyke kijelentés persze nemcsak a tehetséges íróra,
de a dialektika oktatóira is vet némi rossz fényt).

A nem filozófiai szakfoglalkozású értelmiségi (inkluzíve a tehetséges író) még
ha olvas is filozófiát, abban nem a fogalmak terjedelmi és tartalmi tisztázását ke-
res. Fel sem figyelve tehát esetleges filozófiai olvasmányai ilyen irányú sugalma-
zásaira, a harc egyetemes jellegét házi használatra a maga módján értelmezi. Szá-
mára a harc legnyilvánvalóbb formája konkrétuságánál, drámaiságánál fogva — a
fegyveres harc. A fegyveres harc lényeges sajátossága az erőszak, amelynek más-
más formáit más, a harc fogalma alá vonható jelenségek esetében is lényeges saját-
osságként ragadja meg. E néhány — valójában semmiképpen sem elégséges —
egyes esetből általánosít (nem feltétlenül az iskolázott gondolkodás szintjén és igé-
nyességével), és megfogalmazva vagy megfogalmazatlanul („zsigereiben” tudja!) az
erőszakot a harc egyetemes vonásának, minden harc lényegének tartja. Innen merít
aztán a tehetséges lírikus vagy kritikus berzenkedő indulatát igazoló „elméleti in-
dokolást” ahhoz, hogy az irodalmi viták során — minthogy az is harc — vagdal-
kozzék. És erre később is úgy tekint vissza, mint aki jól végezte dolgát.

Harc és vita úgy zárja ki egymást a Hankiss-tanulmányban, hogy a szerző a
vita szférájából az erőszakot zárja ki. Mert a vita a szellem megnyilvánulása. A
szellem világa pedig, noha a társadalom egészének része, de autonóm, viszonylag
autonóm része, a humánium magasabb szintje, kvintesszenciája, mellyel az erőszak
legszubtilisabb formája is inadekvát. A Hankiss-tanulmány harc—játzsma—vita
hármast fokozatát továbbá azért tartom számunkra konkludensnek, mert a harc
spiritualizálódását, humanizálódását ragadja meg, ahogy a nyers erőszak átminősül
a ráció alantasabb szférájába lokalizálható taktikázó rászedéssé, majd ez nemesebb
szellemi küzdelemmé. És ezzel a második lépéssel (a harmadik lépcsőfokra) túllépi
a taktikázást, a furfangot is, ezeket is kizárja a szellem világából.

Magam is úgy tanultam még — és máig is úgy tudom —, hogy a szellem
világában nem győzelem az olcsó győzelem. (A taktika, a furfang mindig is azt
jelenti, hogy valami kívánatosat, amit egyenes úton nehezen vagy sehogy sem
érhetünk el, kerülő úton, akár becsapás útján, a lehető legkisebb erőrafordítással
szerezzünk meg.) Valamely irányzat harmadrendű epigon képviselőjének doktrínér,
vagy vulgarizáló, vagy általában inkoherens munkáját könnyűszerrel ízeire bont-
hatod — nem sokra jutottál, amíg az irányzat igazi, klasszikus képviselőjének rep-
rezentatív munkáit elkerülsz. Amiként az sem visz sokra, hogyha csak úgy szem-
beszűlsz a klasszikus szerző reprezentatív műveivel, hogy leggyengébb pontjait ki-
támadod. A nemes szellemi küzdelemnek a stratégia a taktikája, vagyis: itt nincs
helye a taktikázásnak. Az ellenfelet ott kell legyőzni, ahol a legerősebb. Az ellen-
felet csak akkor győződ le, ha legerősebb pozícióit is kritikailag megdöntötted.

Alaposan felsültem mostanában e régi tételeimmel. Fiatal, elsőkönyves szer-
zővel, volt diákkal éppen az irodalmi vitákról beszélgettünk, és én ezt a gon-
dolatot egy hasonlattal igyekeztem megközelíteni: az irodalmi vitában is — miként
a szorítóban az ökölvívó — az győz, aki megkeresi és eltalálja ellenfele leggyen-
gébb, legérzékenyebb pontját és — kiüti... Itt szakította meg mondanivalómat

fiatal barátom harsány helyeslése (nyilván elsikkadt beszédemből a mondottaktól való elhatárolódás hangsúlya), és én alig tudtam megmagyarázni neki, hogy miért nem tudok lelkesedni ezért.

Az eset nem anekdotaként érdekes, hanem mint adalék egy további általánosításhoz. Nemzedéki és más színezetű csoportok jelentkezése nálunk is mindig az eddigi voltnál jobb új jegyében történik (Forrás-nemzedékek, a szellemi érték jel-szavával indulók és tovább). Amikor aztán — előbb-utóbb — e csoportok képviselői is megjelennek irodalmi vitáink porondján, akkor kiderül, hogy vitamódszer és vitastilus dolgában se újat, se jobbat nem hoztak. Többé-kevésbé ugyanazon a szinten vitatkoznak, mint az előttük járók. Pedig abból a megfontolásból, hogy a viták mily jelentős tényezői — serkentői vagy bénítói — lehetnek a szellem köz-érzetének, arra következtetek, hogy az a csoport (legyen az nemzedéki vagy nemzedékközi) hozna fellépésével valóban újat, forradalmat, amelyik mindenekelőtt a vitamódszer, vitastilus, vitaerkölcs magasabb, korszerűbb, parancsoló szükségleteinkhez alkalmazkodó színvonalával adna mértéket-példát egész művelődésünknek.

Fentiekben a Hankiss-tanulmány kínálózó tükrében igyekeztem kimutatni, hogy miért is nem tudunk vitatkozni. Ennek során bizonyára nem kerülte el az olvasó figyelmét az, hogy mennyire összecseng a harc és a játszma jellemzése az ártalmas és a meddő sajtóvita legtöbb lényeges elemével. Én mégis a Hankiss-féle vitafogalom kedvéért időztem oly hosszan a felkínált témánál. Mert amiként az első kettő a nálunk is meglévőre utal, ez a harmadik azt idézi, aminek híjával vagyunk, azt, amire nemzetiségi művelődésünk sajátos létfeltételei között meggyőződésem szerint oly nagy szükségünk volna. Azért is tulajdonképpen valamiféle *captatio benevolentiae*-ként idéztem ezt a harmadik formát, mintegy hitelesítve vagy valószínűsítve vele az alább következőket.

A módszeres kritika

Ama kívánatos sajtóvitának — amely nemcsak megnyilvánulása, tünete az egészséges életerőnek, de előmozdító eszköze is —, mindenek előtt való feltétele — ismétlem — az, hogy tárgyszerű (nem szubjektív) vita legyen, és hogy tárgya a közösség, a szellemi élet érdemi, lényegi, időszerű kérdése legyen. A kérdés pedig azért kérdés, mert válaszra, feleletre, megoldásra vár. Jó az a vita, amely a felvetett megoldatlan kérdésekre megoldást talál, vagy legalább megoldást ígérő új utakat tár fel, új megközelítési lehetőségeket tisztáz. Az „a limine“-kritikát alkalmazó, korábban tárgyalt vitatípus azért meddő, mert az egymást kizáró álláspontok pusztá szembesítése csupán meglétét jelzi a problémának, a megoldatlan kérdésnek. (Hiszen maga a tény, hogy egyazon téma egymást kizáró ellentétes értelmezést tesz lehetővé, éppenséggel a témának valamiképpen problematikus voltáról árulkodik.)

Vitáink terméketlenségének okát annak a módszeres kritikának a hiányában vagy hiányosságában látom, amelynek fontosságáról, valamint lényegéről már korábban is szóltam. Az intellektuális fegyelem rövidzárlatának különféle változatai legszínvonalasabb vitatkozóink kritikai módszerességét is zsákutcába vihetik. Ilyen rövidzárlatok készítenek a legtöbb vitatkozót arra, hogy a kritikát ott kezdje, ahol befejezni kéne. Így születnek a már kifogásolt „a limine“-kritikák, amelyek ti. már a „küszöb“-ről elvetik a partner nézeteit.

A módszeres kritika ezzel szemben az *immanens kritikával* kezdődik. Az immanens kritika hatékonysága éleai Zénón apóriáinak és Szókratésis módszerének történelmi példái óta ismert. Lényege a „küszöb“ átlépése, mert — Hegel szavaival —: „az igazi cáfolatnak bele kell bocsátkoznia az ellenfél érvelésébe, és be kell állania erősségei körébe; az, hogy kívülről megtámadja, s igazra lesz ott, ahol ő (ti. az ellenfél) nincsen — nem viszi előbbre a dolgot.“ (Jegyzetfüzetében Lenin ugyanezt a gondolatot így fogalmazza meg: „Azt, hogy valami hazug, nem azzal kell bizonyítani, hogy az ellenkezője igaz, hanem benne magában kell kimutatni hazug voltát.“)

A bíráló tehát itt nem „kívülről támadja“ a partner álláspontját, gondolatrendszerét, hanem feltételesen elfogadja azt, abba mintegy behelyezkedik, hogy a konstrukció benső összefüggéseit tegye vizsgálat tárgyává, így tárva fel annak belső ellentmondásait, gyengeségeit, következetlenségeit — ha vannak ilyenek. Mert ha vannak, akkor éppen a bírált mű így feltáruuló inkoherenciája teszi lehetővé annak belülről való teljes szétvetését, felrobbantását, vagy amennyiben e művelet a konstrukcióban csak részleges következetlenségeket talált — annak részleges lebontását. Ha a bírálat tárgyává tett gondolatrendszer az immanens kritika világánál logikailag következetesen felépített, belső ellentmondásoktól mentes koherens egésznek bizonyult, akkor természetesen intakt egészként is számolni kell vele a

módszeres kritika további fázisai során. (Immanens kritikának nemcsak kidolgozott rendszer, összefüggő elmélet lehet a tárgya, hanem elszigetelt eszmék, tételek, gondolatok is. Az immanens kritika eljárása ekkor is a „mi következik ebből” kérdésének a végiggondolása.)

A módszeres kritika az immanenciát a transzcendenciával egészíti ki. Itt az elmélet kilép önköréből és a valósággal szembesül. A transzcendens kritika az immanens kritika eredményeinek (lebontott építőkövek, részlegesen lebontott vagy intakt konstrukció) azzal a valósággal, valósággelemekkel történő szembesítéséből áll, amelynek elméleti leképezése igényével koncipiálódott a bíralt tárgya. Ez az összevetés arra keresi a választ, hogy a bíralt koncepció milyen mértékben bizonyul ama valóság adekvát elméleti megragadásának, amelyre vonatkozik, illetve hogy építőelemei mennyiben felelnek meg valósága alkotóelemeinek.

(Ezt a fázist azért kell hogy megelőzze az immanens kritika lebontó művelete, hogy az inadekvátnak bizonyuló egésznek mint egésznek az elvetése ne jelentse egyben esetleg adekvát értéknak bizonyuló részek elvetését is.)

Ami most már a kritika első két fázisában (mint teljes vagy részleges konstrukció vagy annak csupán nyersanyaga, építőeleme) reális értéknek bizonyult, azt szembevisíti a bíráló végül saját koncepciójával. Ennek során kiderülhet, hogy ami a kritika tárgyából eddigelé helytállóként megmaradt (építőelemek, részkonstrukció, avagy az intakt konstrukció), az teljesebben, árnyaltabban, adekvátabban megvan a bíráló saját koncepciójában. Ez esetben a bíralt tárgya kezdetlegesebb, elnagyoltabb mivoltában bizonyult mellőzhetőnek, elvetendőnek. Ha viszont ennek az összevetésnek az lesz az eredménye, hogy a bíralt tárgyává tett koncepció helytállónak bizonyult elemei (egészükben vagy csak részben) hiányoznak a bíráló saját koncepciójából, avagy abban csak kezdetlegesebb, kevésbé árnyalt kifejtésben szerepelnek, akkor a feladat nem korlátozódhat csupán e ténynek az elismerésére. Az az igényem, hogy saját koncepcióm optimálisan helytálló és hatékony legyen, érdekeltté tesz abban, hogy a vitapartnerem koncepciójából érvényesnek bizonyult értékeket asszimiláljam, beépítsem a magaméba, ezen az úton gazdagítsam, továbbfejlesszem azt. Ez azonban nem egyszerű hozzáadás kérdése. Az új felismerésekkel saját koncepciómat is szembesítenem kell. Ez a próba zárulhat azzal, hogy az új — anélkül, hogy koncepcióm intakttságát érintené — egyszerű gyarapodásként szervesen beilleszthető abba, vagy hogy annak több-kevesebb elemét ki kell rostálnom, mert nem kongruens az újjal, esetleg koncepcióm lényegbe vágóbb lebontására kényszerülök, hogy érvényesnek bizonyult összetevőiből és a vitapartner koncepciójából elfogadott elemekből új, egységes szintézist építhessek fel. Végül: extrém eset korábbi koncepcióm egészének a feladása, vitapartnerem egészésként érvényesnek bizonyult koncepciójának az elfogadása.

Ha a résztvevők mindegyike ilyen módszeres kritikát alkalmaz a vitában, akkor a kezdeti álláspontok egy körvonalazódó szintézis felé fognak konvergálni, s az eredmény végül is valóban új távlatokat nyitó felismerésekben testesül meg. A lényegét téveszti szem elől az, aki ezt kompromisszumnak minősítené. A kompromisszum összeegyeztethetetlen a vitaerkölcs azon központi követelményével, hogy senki a résztvevők közül igaza tudatában fel ne adja álláspontját, hanem csakis az érvek meggyőző ereje előtt hajoljon meg. Nem kompromisszum ez, hanem *kritikai nyitottság*, amelynek szerves kiegészítője az *elvi szilárdság*. Ilyen követelmények mellett a felek nézeteinek egymáshoz való közeledése érvek és ellenérvek kemény, szikrázó ütközése során valósul meg. Persze, ez a keménység nem kell hogy külsőségekben, hangskodásban is megnyilvánuljon. Nem feltétlenül a látványos polémia, a kíméletlen ostromozás az elvi szilárdság záloga. És tegyem hozzá: ez szerintem a mi esetünkben nem is kívánatos. Ennek hiányában még nagyon is vita marad a vita. Sőt...

Mert láttam én már parádés ripsztoz árnyékában szemenszedett elfeladást és behódolást is, másrészt a legszilárdabb elvi pozíciók ütközése is kifejeződésként a legakadémikusabb eszmecsere formájában. Klasszikus eszményi példa: Platón dialógusai. Mert bár ezek a dialógusok nem megtörtént vagy nem így megtörtént eszmecserek, hanem a filozófus irodalmi alkotásai, ám bennük az eszmék ütközésének, a vitának minden lényeges eleme szerves alkotórészként funkcionál. A platóni dialógusok vitái számunkra nem kevés tanulsággal példázzák következetesség és tolerancia harmonikus egységét.

A platóni dialógus sajátosságait behatóan elemzi filozófiatörténetében Hegel. Két passzusát idézem itt. Az elsőt annak illusztrálására, hogy a platóni dialógus valóban megfelel a módszeres vita fennebb vázolt ismérveinek: Platón párbeszédei „nem olyanok, mint többeknek sok monológból álló beszélgetése, ahol azután az egyik így vélekedik, a másik amúgy, s mindegyik megmarad véleményénél. Hanem megvizsgálják a felmerülő véleménykülönbséget, s adódik egy eredmény mint az

igaz...“ A másik passzus a dialógusok vitastílusát jellemzi: „A beszélgetésekben, a személyes magatartás ábrázolásának *hangjában* [...] művelt emberek *legnemesebb urbanitása* az uralkodó [...]. Az udvariasság szó nem fejezi ki egészen az urbanitást, s valamivel többet tartalmaz, bizonyos felesleget, nevezetesen még tiszteletnyilvánulásokat, előny és kötelezettségek kifejezését; az urbanitás az igazi udvariasság és alapja ennek. Az urbanitás azonban megáll amellett, hogy az ember mindenkinek, akivel beszél, megadja a tökéletes személyes érületi és vélemény-szabadságot, valamint a nyilatkozás jogát; úgyhogy ellennyilatkozatában és ellentmondásában az a vonás jut kifejezésre, hogy saját beszédét a másiknak nyilatkozásával szemben szubjektívnek tartja; mert ez olyan beszélgetés, amelyben személyek mint személyek lépnek fel, nem pedig az objektív ész beszélget önmagával. A nyilatkozat minden erőessége mellett azután mindig megvan annak elismerése, hogy a másik is gondolkodó személy: mint ahogy általában nem kell orákulumszerű kijelentéseket tenni és a másikat elhallgattatni. Ez az urbanitás azonban nem kímélet, hanem inkább a legnagyobb nyíltság és szabadelvűség, s épp ebben van Platon dialógusainak bája.“ (Hegel: *Előadások a filozófia történetéről*, II. Bp., 1959. 118. és 120.)

E második Hegel-idézettel csupán érinteni kívánom a vitastílus kérdését, csak annyit akartam mondani vele, hogy így is, még így is lehet. A vita stílusát egyébként alapjában véve a résztvevők egyénisége, jellege, vérmérséklete, műveltsége szabja meg. De nem kizárólagosan. Elvárásaival, jelzéseivel jótékonyan befolyásolhatja a hangnemet az írói és olvasói közvélemény. Továbbá: a vita módszere maga is kihát a vitastílus alakulására. Például a tárgyszerű, módszeres vita, bár nem zárja ki a szubjektivitásból fakadó negatív felhangokat, mégis, legalább fékezi, tompítja a szenvedélyek érvényesülését.

A vitastílus kérdése külön tanulmányt érdemelne. Egy másikat a vitaerkölcs kérdése. Egyébként mindkettőről több helyt is szólottam már témám kibontása során. Itt tehát nem terhelem további boncolgatásokkal az olvasó már eddig is próbára tett türelmét.

Dolgozatom elején már említettem: a feltárt anyagról szándékosan az általánosság szintjén számolok be. Hosszas töprengés nyomán döntöttem így. Be kellett látnom: sokkal több kárral, mint haszonnal járt volna, ha mondanivalómat konkrét hivatkozásokkal formálisan is hitelesítem. Az olvasók (egy részének?) figyelmét a múltbeli dolgokra, azok közül is a kevésbé épületesekre terelte volna, indulatokat és szenvedélyeket korbácsolt volna fel. Holott a feladat: a jövőre tekintve, felelősséggel elgondolkozni a tanulságokon, és együttes erővel változtatni, megváltozni, képességeink szerint.

Anyaggyűjtés és feldolgozás: 1976. október—1977. július.

A megírás ideje: 1978. augusztus.

Utóirat a sajtóvita-tanulmányhoz

Az 1964—1972-es sajtóviták anyagának a feldolgozásától tanulmányom megírásáig több mint egy év telt el. Amikor 1978 nyarán, újra kézbe vettem jegyzeteim fölött töprengve, megtalálni véltem az alkalmas formát, még csak a túl soká heverő jegyzetek megfakulásának a tapasztalata készítetett munkára — ha csupán az asztalfiók számára is. Am mire elkészültem, irodalmi sajtónk újra többrendbéli vitáktól volt hangos, s az új vitákat is megterhelték a dolgozatomban tárgyalt régi negatívumok. Mondanivalómat ez váratlanul különösen időszerűvé tette. Elhallgatni — úgy véltem — már nem is volna tisztességes dolog. Hatása felől azonban — ismerve a zajló viták animózus léghőjét — kételyeim voltak. Ezeket ellenőrizendő, a kéziratot — mielőtt letettem volna a szerkesztőség asztalára — több barátommal elolvastattam. E baráti lektorálások eredménye egészében bátorító volt. Egyetlen olyan vélemény hangzott el, hogy a dolgozat közlése most nem opportunus, azt is később visszavonta a gazdája. Mindenki más megkérdézett szükségesnek mondta a dolgozat közlését. Ezen túl két — többféleképpen megfogalmazott — észrevétel hangzott el. Ezekre szeretnék az alábbiakban kitérni.

Az egyik a dokumentációt hiányolta. Elismerve: értik és helyeslik a záró bekezdésben erről kifejtett álláspontot. Mégis — mondták más-más változatban — legalább egy-egy tipikus példa elemző bemutatása eloszlathatná az olvasó bizonyos hiányérzetét. Érttem én ezt, nagyon is. Hiszen a megírás is főként ez a dilemma késleltette egy éven át. Am a dilemma azért dilemma, mert csak vagy—vagy meg-

oldást tűr meg. Most mégis megpróbálom áthidalni ezt a szakadékot. A dokumentációt igénylő olvasónak egy áttekinthető bibliográfiát — és az önkiszolgáló módszert ajánlva: az írásomban tárgyalt minden vita- és vitatkozó típushoz, minden előforduló esethez nagyon beszédes példákat kínál a Kántor—Láng-kötet emlékezetes vitája, lapjaink 1972-es évfolyamaiban. (*Korunk*, 1972. 1., *Igaz Szó*, 1972. 1., 2., 9., *Utunk*, 1972. 4., 6., *A Hét*, 1972. 2., 5., 6., 7., 8., 10., 11., 12. és 39. számok.) Tessék csak böngészni.

A másik észrevételben az az aggály fogalmazódott meg, hogy konklúzióim, sugalmazásaim érvényesülése irodalmi életünk sokszínűségének összemosásához vezetne, és megbénítaná a vitát. Egyik kritikusom ezt levélben fejtette ki, mely engem terjedelmes válaszevélre készítetett. Később a *Korunk* szerkesztősége azt kérte, hogy válaszom néhány passzusát foglaljam bele tanulmányomba. En inkább a ki egészítésnek jelen formáját választottam. Ezért is született meg ez az utóirat.

Kritikusom attól tart, hogy igényeim szerkesztői szempontokká válva minden vita elfojtásához vezetnek. Írók, irodalmárok vitáiban óhatatlanul szóhoz jut ezek fokozottabb szubjektivitása, mely kiválthatná a szerkesztőségi cenzúrát, holott ezek a viták másért nélkülözhetetlenek: a vitákban álláspontok, nézetek, meggyőződések ütköznek meg. Így érvényesül irodalmunk sokszínűsége, pluralizmusa. Es ez a lényeges, míg a forma kérdése csupán másodrendű, taktikai kérdés. „Ezért vagyok híve — a formáktól eltekintve — akár a polarizált nézetek kimondásának, akár a szubjektív hangot, túlzást is elviselve. Ilyen az irodalom” — írja levelében barátom.

Válaszomban elsőnek lényeg és forma szembeállítását kifogásoltam: „általában legalább olyan gyakori az, hogy a forma a lényeg, mint hogy a tartalom az”, konkrét tárgyunkra vonatkozóan pedig azt a formai kérdést, hogy tudunk-e vitatkozni, számunkra az teszi lényegi kérdéssé, hogy a rossz viták súlyosan károsítják, sőt veszélyeztetik művelődésünket, nemzetiségi közéletünket. Ezt rezignáltan tudomásul venni, s ezzel egyben igazolni is („ilyen az irodalom”), súlyos felelősséggel jár. „Mert ha az irodalom általában és megváltozhatatlanul ilyen, akkor számunkra ennek valami fatálisan abszurd következménye lenne. Ha ilyen, akkor demoralizálásunkat, szellemi lefegyverzésünket végzi el, holott homlokegyenest az ellenkezője lenne a hivatása. Persze irodalmunk nem ezekből a »viták«-ból áll. De *irodalmi életünket* jelentősen mégis ezek a viták és főként e viták széleme jellemzi. Márpedig irodalmi életünk közösségi életünknek a nyilvánosság előtt zajló része, szinte kizárólagosan.”

„Végtére itt szellemi kiskorúságunk meghaladásáról van szó, arról, hogy ha meg akarunk maradni, fel kell nőjünk korunk követelményeihez. (A mi korunk: a mi terünk meghatározta kor.)” A továbbiakban leszögeztem, anankorizmusnak tartom azt, hogy nincs vitakultúránk, és megismételtem a levélben is azt a nézetemet, hogy az organikusán kiépült gazdag intézményrendszerrel rendelkező nemzeti kultúrák esete számunkra sajnos nem lehet mérce. Sok minden, ami nekik meg se kottyan, esetleg a szellem szükséges „testgyakorlatának” számít, nálunk alkalmazva életerőnk felelőtlen elfecsérlésének, szellemi energiáinkkal való rablogzáskodásnak minősülhet. „Szűkebb lehetőségeinkkel csak nagyobb beosztással, nagyobb tudatossággal élhetjük túl a szükséztendőket. [...] Ha úgy tetszik, hát ama kisebbségi humánium jegyében, amely üres frázis marad, ha belső viszonyainkra képtelenek vagyunk alkalmazni.”

Válaszevelemben vitába szálltam azzal a nézettel, hogy a rossz viták nem bomlaszthatják a nemzetiségi közösséget, mert az szociológiailag-etnikailag determinált egység. „Már ne haragudj, de megkérdem: a Szentlélek kegyelméből? Mert magam úgy vélem, hogy a nyelv- és sorsközösség önmagában még csak »an sich«-egység, amorfi, könnyen bomlasztható adottság csupán. Mindaddig, amíg a kultúra közösségében nem strukturálódik »für uns«-egységé. Ezt ápolni, gondozni, tervszerűen, gondosan építeni kéne nap mint nap. Ez lenne irodalmunk legfőbb hivatása. A rossz viták pedig rombolják. Például a duhajkodók — mint elefánt a porcelánvitrinben — helyrehozhatatlan károkat okoznak. Nos, vitába szállni a rosszul vitatkozókkal — ez nem a vita elfojtását, száműzését jelentené, hanem a példás vitát, a céltudatos, türelmes, higgadt, de elszánt, következetes vitát — szellemi életünk felnőtté serdüléséért. Nem a rosszul vitatkozók elnémitását, hanem az igazi vitát velük. Vitát vitamódszerekről, vitastílusokról, a közösség érdekeinek megfelelő »Sollen«-jegyében. Vitát, melynek során nem hagyjuk eltéríteni magunkat a magunk vitamódszereitől, -stílusától, erkölcsi és argumentációs főlényünkkel kényszerítve rájuk a magunk érett vitaeszményét. Illetve — ha a vitapartner (morális-intellektuális érzékenysége hiányában) nem sikerült volna meggyőzőnk igazunkról — vitánk eredményeként az olvasónak kínálhassuk fel a quod erat demonstrandum-ot.”

„Ami mármost az irodalmunk pluralizmusát reprezentáló csoportokat, csoportosulásokat illeti, talán számodra sem lesz meglepő, hogy a vitához nem értő vitatkozók minden lehetséges csoportosulásban fölös számban megtalálhatók, és szereplésükkel csoport-hovatartozástól függetlenül züllesztik közéletünket. Mint kívülálló úgy vélem, hogy ebből a szempontból és ebben a kérdésben a csoportok és eszmei töltetük — harmadlagos kérdés. A rivalizáló csoportok vitához nem értő partizánjai ebből a szempontból egy csoportba, a vitatkozni nem tudók azonos csoportjába tartoznak, bárhogyan is fenekednének egymásra vezéreszméik diadalra vitele ürügén. Mi ne fenekedjünk rájuk, de ne hagyjuk szó nélkül károkozásukat, és ne tekintsük mentségnek se a hozzá nem értést, se a műveletlenséget, se a megszállottságot, még akkor sem, ha különben nem kételkednénk jóhiszeműségükben. Ebből a szempontból és erre a küzdelemre úgy vélem jogos elvárni a rivalizáló csoportok azon képviselőinek egységfrontját, közös erőfeszítését, akik átérzik a nagy közösség iránti felelősség teljes súlyát. Eppen azért, hogy aztán e nagy közösség érdekében tisztultabb légkörben, nemesebb eszközökkel vívhassák meg egymással eszményeik érvényesítésére irányuló vitáikat.“

(Ezek a gondolatok különben — ha csupán implicite is — tanulmányomban benne foglaltatnak.)

T. S.

1978. november



Márkos András:
1514 (I.)